

Βιβλιο-συγκρίσεις

Iphigénie Botouropoulou, *ROSMARAMON, Maison de Ernest Renan : du passé au présent*, Athènes, Editions D. Korontzis, 2012, 268 σελ.

Η τελευταία μελέτη της καθηγήτριας Ιφιγένειας Μποτουροπούλου, η οποία επί σειρά ετών εργάζεται πάνω στον Ερνέστ Ρενάν, αναφέρεται στο ενδιαφέρον θέμα της οικίας ως χώρου δημιουργίας και συναντήσεων, αλλά και μνήμης. Εξετάζει δηλαδή αφενός την ιστορία μιας θερινής κατοικίας στην Βρετάνη ονόματι Rosmaramon όπου έζησε τα τελευταία 8 χρόνια της ζωής του (1885-1892) ο Ernest Renan, και αφετέρου την καταγραφή της εκεί διαβίωσης του ίδιου και των μελών της οικογένειάς του μέσα στο κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής. Καταγράφονται ακόμη πολιτιστικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο Rosmaramon και στην ευρύτερη περιοχή, όχι μόνο επί εποχής Renan, αλλά και αργότερα επί Γιάννη Ψυχάρη (1885-1912), ο οποίος είχε παντρευτεί την κόρη του Renan, Νοέμι. Χάρη στη φήμη του Renan, το σπίτι έγινε πολύ σύντομα πόλος έλξης της διεθνούς *intelligentsia* που συνέρρεε εκεί είτε για να τον συναντήσει είτε για να παραστεί στα περίφημα «*dîners celtiques*» που οργανώνονταν προς τιμήν του σε διάφορες πόλεις της περιοχής· επιπλέον, η συρροή προσωπικοτήτων από τον πολιτικό και τον διεθνή πνευματικό χώρο συνέτεινε στην αναβάθμιση της περιοχής της Βρετάνης, η οποία εξελίχθηκε σε σημαντικό θέρετρο. Επί της εποχής του Ψυχάρη στο Rosmaramon φιλοξενήθηκαν και Έλληνες διανοούμενοι, όπως ο Νικόλαος Επισκοπόπουλος, ο Αργύρης Εφταλιώτης

και πολλοί άλλοι. Την παράδοση συνέχισαν και άλλα μέλη της οικογένειας, όπως ο γιος του Renan, ο συμβολιστής ζωγράφος Agy Renan που προσκαλούσε καλλιτέχνες στο Rosmaramon, ενώ το ίδιο συνέβαινε και με τα παιδιά του Ψυχάρη, τον συγγραφέα Ernest Psichari και την Henriette Psichari. Εκατό χρόνια αργότερα, το 1984, το Rosmaramon πέρασε στην ιδιοκτησία της Annick Sillard, η οποία, σεβόμενη την παράδοση της ιστορικής αυτής οικίας, φιλοξενεί τις εκδηλώσεις μνήμης γύρω από τον Renan.

Στόχος της έρευνας και της μελέτης αυτής ήταν να ανασυνθέσει, στο μέτρο του δυνατού και με τη βοήθεια γνωστών, αλλά και νέων πληροφοριών που προέκυψαν από την αναδίφηση ανέκδοτων πηγών και αρχείων, μια αναδρομική παρουσίαση της ζωής και του έργου τόσο του Renan όσο και του Ψυχάρη, στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, και να αναδείξει τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε η οικία αυτή στην προώθηση του Πολιτισμού και των Γραμμάτων. Το βιβλίο περιλαμβάνει, εκτός από τα Παραρτήματα και την εκτενή Βιβλιογραφία, και μεγάλο αριθμό ανέκδοτων φωτογραφιών των δύο οικογενειών. Στον Πρόλογο, τον οποίο υπογράφει η Annick Sillard, γίνεται λόγος για τον τρόπο απόκτησης του Rosmaramon και παρουσιάζεται μία βιωματική πλέον προσέγγιση του συγγραφέα.

Στην Εισαγωγή η συγγραφέας εξηγεί τους λόγους και την ανάγκη που την οδή-

γησαν στη συγγραφή ενός τέτοιου πονήματος, ξεκινώντας από την ιστορική προέλευση του Rosmaramon, η ύπαρξη του οποίου χάνεται στα βάθη του 15^{ου} αιώνα, όταν η Γαλλία ήταν ακόμη χωρισμένη σε φέουδα και σχεδόν ολόκληρη η Βρετάνη ανήκε στους ευγενείς του Μεσαίωνα. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ολόκληρη η πορεία του Ernest Renan μέσα από τους σημαντικούς σταθμούς της ζωής του και ακολουθεί η Εργογραφία του συγγραφέα.

Το Πρώτο Μέρος περιλαμβάνει δύο κεφάλαια: το πρώτο αναφέρεται στην ιστορική προέλευση του ονόματος Rosmaramon, στο ίδιο το κτίσμα και την τύχη του από τον 15^ο μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, και κλείνει με τη χρονιά 1884, οπότε αρχίζει εκεί η διαβίωση του Renan και της οικογένειάς του, όπως δείχνει και το πρωτότυπο του συμβολαίου ενοικίασης του σπιτιού από τον συγγραφέα. Στο δεύτερο κεφάλαιο καταγράφεται η διαδοχή ιδιοκτητών του Rosmaramon μέσω των πωλητηρίων συμβολαίων του σπιτιού, και ακολουθεί ένα απάνθισμα περιγραφών του Rosmaramon από σημαντικούς πνευματικούς ανθρώπους που το επισκέφτηκαν κατά καιρούς και αποτελούν τις βασικές μαρτυρίες. Αξίζει να τονιστεί εδώ ότι για την συγκέντρωση των πληροφοριών του πρώτου κεφαλαίου η συγγραφέας μελέτησε τα εθνικά τοπικά αρχεία της Βρετάνης και τα κτηματολόγια της περιοχής και έφερε στο φως δημοσιεύτες πληροφορίες.

Στο Δεύτερο Μέρος του βιβλίου, το οποίο περιλαμβάνει τρία κεφάλαια, γίνεται λόγος για την παραμονή της οικογένειας

του Renan κατά τους καλοκαιρινούς μήνες στο Rosmaramon (1885-1892), στη συνέχεια για την παραμονή του Ψυχάρη και της δικής του οικογένειας μέχρι το 1912, οπότε χωρίζει από την σύζυγό του, και τέλος για την παραμονή της Νοέμι Renan, των παιδιών και εγγονών της (1913-1920). Το 1920 το σπίτι εγκαταλείπεται οριστικά από την οικογένεια και περνά διαδοχικά σε διαφορετικούς ιδιοκτήτες. Το ενδιαφέρον σε αυτό το μέρος του βιβλίου έγκειται στο γεγονός ότι επιτυγχάνεται η ανασύσταση της εποχής μέσα από τις εξής πηγές: α) σε ό,τι αφορά τον Renan, από την αλληλογραφία που διατήρησε ο ίδιος μέχρι το τέλος της ζωής του με τον στενό φίλο του και διάσημο χημικό Marcelin Berthelot, καθώς και από την αλληλογραφία των συζύγων τους Cornélie Renan και Sophie Berthelot, και β) σε ό,τι αφορά τον Ψυχάρη, από το δημοσίευτο μέχρι σήμερα «Αρχείο Ψυχάρη» που απόκειται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Από το «Αρχείο Ψυχάρη» δημοσιεύονται για πρώτη φορά σε αυτή τη μελέτη πολύτιμες επιστολές πολλών μελών της οικογένειάς του, φωτογραφίες και συλλογή από σπάνιες cartes-postales της Βρετάνης εκείνης της εποχής. Όλα αυτά ρίχνουν φως σε άγνωστες πτυχές της ζωής του Έλληνα γαμβρού του Renan, οι οποίες διαδραματίστηκαν στο Rosmaramon και παρέμεναν σκοτεινές μέχρι σήμερα για τα ελληνικά και γαλλικά Γράμματα.

Το Τρίτο Μέρος της μελέτης είναι αφιερωμένο στη σημερινή κατάσταση του Rosmaramon και παρουσιάζει τόσο

την τύχη του σπιτιού από το 1984 μέχρι σήμερα, όσο και τον ρόλο που εξακολουθεί να παίζει στην πολιτιστική ζωή της περιοχής διασώζοντας τις μνήμες των Renan και Ψυχάρη. Με την παράθεση των εκδηλώσεων (συνεδρίων, ημερίδων, πανεπιστημιακών σεμιναρίων σε ξένους φοιτητές και εκθέσεων) που αναφέρονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στον Renan κυρίως, φαίνεται ανάγλυφη η σημασία αυτού του σπιτιού, που σήμερα έχει χαρακτηριστεί από το γαλλικό Κράτος ως ιστορική οικία μεγάλης σημασίας για την πνευματική ζωή της Γαλλίας.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με τον Επίλογο που υπογράφει ο πλέον γνωστός ερευνητής του Renan, ο καθηγητής Jean Balcou, ο οποίος υπογραμμίζει τα νέα στοιχεία για τον Ρενάν και το έργο του που έγιναν γνωστά μέσα από τη μελέτη αυτή. Ακολουθεί κεφάλαιο με Παραρτήματα, όπου συμπεριλαμβάνονται ενδιαφέροντα τεκμήρια, και τέλος παρατίθεται η ενδεδειγμένη Βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την συγγραφή της μελέτης, καθώς και κατάλογος δημοσιευμάτων στον τοπικό Τύπο της Βρετάνης για όλες σχεδόν τις εκδηλώσεις που αναφέρονται κυρίως στον Renan και στο Rosmaramon.

Η μελέτη αυτή, μέσα από την αναδρομική παρουσίαση και το σχολιασμό των γεγονότων γύρω από τον Γάλλο συγγραφέα, αλλά και άλλων μελών της οικογένειάς του, συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας νέας εμπεριστατωμένης εικόνας της ζωής και του έργου του, αλλά και των πολιτιστικών δρώμενων και των νοοτροπιών της εποχής, ενώ συγχρόνως ανα-

δεικνύει την περιρρέουσα ιδεολογία που επικρατούσε στη Γαλλία, κυρίως στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Επιπλέον, η έρευνα πάνω σε νέες πηγές δίνει μια νέα διάσταση στις μελέτες για τους Ernest Renan και Γιάννη Ψυχάρη, καθώς είναι η πρώτη φορά που επιχειρείται παρόμοια προσέγγιση των προσωπικοτήτων τους μέσα από τη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν, με τη συνδρομή νέου αδημοσίευτου υλικού.

Βασιλική Λαλαγιάννη

Καθηγήτρια Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας

και Πολιτισμού,

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Η νοσταλγία της μνήμης και η αρχαιολογία της γραφής

Γραφές της μνήμης. Σύγκριση – Αναπαράσταση – Θεωρία, επιμέλεια: Ζ. Ι. Σιαφλέκης, Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας/ Εκδόσεις Gutenberg, 2011, 644 σελ.

Τη σύνθετη έννοια της λογοτεχνικής μνήμης, που τοποθετεί τη λογοτεχνία μέσα στην τάξη της ιστορίας, της εμπειρίας και της συγκρότησης της ταυτότητας στο πλαίσιο μιας διαδικασίας συνεχούς δημιουργίας και τροποποίησης ενός ορίζοντα δεδομένων, που στηρίζεται σε ένα σύνολο πιθανών επιλογών που προσδιορίζουν διαφορετικές τάξεις γενικότητας, αναγνωρίζοντας θεμελιώδεις κατηγορίες και συγκεκριμένες ταξι-

νομήσεις, επεξεργάζεται και προβάλλει με τρόπο συστηματικό, συνεκτικό και κωδικοποιημένο με βάση συγκεκριμένες θεωρητικές αφετηρίες ο τόμος που εκδόθηκε από την Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας και τις εκδόσεις Gutenberg με τίτλο *Γραφές της μνήμης. Σύγκριση-Αναπαράσταση-Θεωρία* και επιμέλεια του καθηγητή Ζ. Ι. Σιαφλέκη (Αθήνα 2011, 644 σελ.).

Θεωρώντας τη λογοτεχνία ως χώρο αναγνωρίσιμο της μνήμης, που δίνει σχήμα στη λογοτεχνική μορφή και νόημα στον εσωτερικό χρόνο της ανάμνησης, ο τόμος αυτός επιχειρεί, με τις τριάντα έξι εισηγήσεις που αποτελούν τις τέσσερις ενότητές του («Πολιτισμική μνήμη», «Μνήμη και λογοτεχνικά γένη», «Τόποι, εικόνες, σύμβολα της μνήμης», «Μνήμη και συγκρότηση της ατομικής ταυτότητας. Διακαλλιτεχνικές και διαπολιτισμικές σχέσεις») να προσδιορίσει μια σειρά παραμέτρων που κρίνονται ουσιαστικές προκειμένου να τεθεί, ανάμεσα σε άλλα, με νέους όρους το ερώτημα: σε ποιο σημείο μεταξύ του έργου και του λογοτεχνικού τόπου μπορεί να οριοθετηθεί η μνήμη; Ή αλλιώς, σε ποιο επίπεδο αφαίρεσης (ή σύνθεσης) μπορεί να αναδυθεί η γραφή ως ανάμνηση;

Στην πρώτη ενότητα, ελλειμματική ή ερειπωμένη (Alain Montandon), η μνήμη συσχετίζεται με την ουσία του όντος (Αικ. Δούκα-Καμπίτογλου), την κατασκευή του ιστορικού παρελθόντος (Ουρ. Πολυκανδριώτη), την αλλαγή του νοήματος των κλασικών μύθων (Ελευθ. Μύστακας - Αλ. Τσοτσορού) και την πολυσημία των

μυθικών μορφών (Λ. Ιωακειμίδου), την αφηγηματική ανάπλαση της ιστορίας (Ιφ. Μποτοροπούλου) και τη μετάφραση ως δραστηριότητα που υπόκειται στο χρόνο (Τ. Δημητρούλια).

Σε διαφορετικό πλαίσιο εντάσσεται, στη δεύτερη ενότητα, η διερεύνηση της σχέσης «μνήμη - λογοτεχνικό γένος». Η σύνδεση των εννοιολογικών κατηγοριών της αναπαράστασης και της παράστασης με τη μελέτη των λογοτεχνικών ειδών (Δ. Αγγελάτος), η έννοια της ειδολογικής ταυτότητας (Ν. Μαυρέλος), η παράδοση των υβριδικών κειμένων μεταξύ μυθοπλασίας, ιστορίας και αυτοβιογραφίας (Ε. Αναστασάκη), η γενεαλογική μνήμη και το παλίμψηστο των λογοτεχνικών μύθων (Χρ. Ντουνιά), η σχέση της μνήμης με την επιστημονική φαντασία και τις ιστορίες φαντασμάτων (Δ. Καράκωστας), τις ιδιαιτερότητες του πολεμικού μυθιστορήματος (Γ. Φρέρης), καθώς και με την ανακάλυψη του εαυτού ή του παράλογου της ύπαρξης (Η. Τονnet), η κριτική του εθνικού μύθου και η επίσημη εθνική μνήμη (Κωνστ. Ευαγγέλου), η μνήμη του θεωρητικού λόγου και το «επιστημικό» μυθιστόρημα (Τ. Καραβία), το σύγχρονο αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα και η κειμενική σύσταση των πλασματικών κόσμων (Ε. Κουτριάνου), ο αυτοαναφορικός λόγος και η ανασύνθεση της βιωμένης εμπειρίας (Θ. Αγάθος) αποτελούν ορισμένους από τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους οργανώνεται η επεξεργασία μιας δεσπόζουσας θέσης που επιτρέπει στη μνήμη να αναδειχθεί ως κινητήρια δύναμη της λογοτεχνικής δημιουργίας,

της θεματικής έκφρασης και της πολυτυπίας των μορφών.

Στην τρίτη ενότητα, ο χώρος της λογοτεχνικής μνήμης ως χώρος του «δυνατού» κόσμου, που ορίζεται από τους τόπους, τις εικόνες και τα σύμβολα, αποτελεί την αφητηρία για μια ακόμα σειρά γόνιμων ερευνητικών προσεγγίσεων. Ο τόπος της μνήμης ως πολιτισμικό σύμβολο και η ανάδειξη της σχετικής προβληματικής με βάση τις θέσεις της γεωκριτικής (Ζ.Ι. Σιαφλέκης), οι διακειμενικές συσχετίσεις και το ιδεολόγημα της μνήμης (Β. Ιβάνοβιτς), η μνημείωση του καθημερινού και η πορεία της ατομικής μνήμης (Αντ. Βλαβιανού), οι παράγοντες ενεργοποίησης των μνημονικών μηχανισμών και η ανακλητική διάσταση της μνημονικής λειτουργίας (Β. Ποσάντζη), ο αρχετυπικός ήρωας και η σχέση του με τη μνήμη του γήρατος και την παρακμή (Μ. Βασιλειάδη), η διαχείριση της ιστορικής μνήμης και το πέρασμα από το τοπικό στο παγκόσμιο (Α. Ρόζενμπεργκ), η λογοτεχνική μνήμη και ο δομικός ρόλος του διακειμενικού στοιχείου (Α.-Μ. Σιχάνη και Ν. Φραγκούλη), καθώς και η δυσλειτουργία της μνήμης σε σχέση με τη σκοτεινότητα της γραφής του μοντερνισμού (Εύη Βογιατζάκη) αναδεικνύονται σε βασικούς θεωρητικούς τόπους μελέτης στα όρια των οποίων οι μνημονικές εικόνες και τα σύμβολα μετατρέπονται σε υλικά που διασφαλίζουν τη μεταγραφή της αδιάκοπης ροής του χρόνου σε καταστάλαγμα ανθρώπινης μνήμης.

Στην τέταρτη και τελευταία ενότητα του τόμου το μνημονικό υλικό εδραιώνει τη σημασία του σε σχέση με την ανάδυ-

ση της ατομικής ταυτότητας, την εμπειρία και το βίωμα, και εξετάζεται μέσα στο πλαίσιο των διακαλλιτεχνικών και διαπολιτισμικών συσχετίσεων. Οι σχέσεις της ελληνικής ποίησης του εικοστού αιώνα με την κινηματογραφική τέχνη και οι αναλογίες ανάμεσα στο φιλικό και το λογοτεχνικό κείμενο με άξονα σύγκρισης τη λειτουργία της μνήμης (Ευρ. Γαραντούδης), αλλά και η σύνδεση της φιλικής γραφής με την ανάμνηση (Pascal Vacher), η βιοματική μνήμη των λογοτεχνικών ηρώων (Θ. Κατσικάρος), το ζήτημα του ρήγματος στην ερμηνεία της πραγματικότητας και ο χωρισμός του κειμένου σε πεδία της λήθης και της μνήμης (W. Benning), η σχέση μνήμης και σώματος στην ποιητική του μοντερνισμού (Κ. Καρακάση), η αναμνηστική αισθητική και η εμπειρία της καταγραφής της μνήμης (Εύη Πετροπούλου), η εξερεύνηση των ποικίλων δρόμων με τους οποίους η μνήμη καθορίζει το λογοτεχνικό έργο (Ερη Σταυροπούλου), η αυτοβιογραφική διήγηση και η αναπαράσταση του εαυτού σε σχέση με το παρελθόν και τη μνήμη (Δ. Αναγνωστοπούλου), η ιστοριογραφική μεταμυθοπλασία και η μνημονική πρακτική του διακειμένου (Αγγ. Σπυροπούλου) και, τέλος, η φυσιολογία της αφής και η επεξεργασία της μνήμης (Απ. Λαμπρόπουλος) οριοθετούν ορισμένα καίρια ερευνητικά πεδία που προσδιορίζουν τη δυναμική πολυσυνθετότητα της έννοιας της μνήμης στον ευμετάβλητο κόσμο του χρόνου που δεν μπορεί με ασφάλεια να καταμετρηθεί.

Χάρη στις υποδειγματικές εργασίες του τόμου αυτού, που αποτελεί μια μονα-

δική συνεισφορά στον χώρο των σύγχρονων συγκριτολογικών μελετών, η μνήμη ενσαρκώνεται ανάμεσα στο παρόν της γραφής και το παρελθόν της ανάμνησης, επιβεβαιώνοντας τη μνημονική ταυτότητα των κειμένων, των αναπαραστάσεων και των συμβόλων της.

Βίκυ Πάτσιου
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών